

СЛАВКО ГОРДИЋ

У ДРУГОМ ПОЛУВЕКУ ДВАДЕСЕТОГ СТОЛЕЋА

Пре овлашног представљања четири књиге из деветог кола наше едиције – Ћосићеве, Павловићеве, Кишове и оне Мирослава Јосића Вишњића – морам да подсетим, са сетом, како смо у неколико минутих година испратили у вечност, после кратковечног Данила Киша, и преосталу тројицу писаца. Смрт је недавно угрabila и приређивача Ћосићеве књиге, Милана Радуловића, као и коју годину раније Предрага Палавестру и Мирослава Егерића, чије је критичке текстове Милан Радуловић уврстио у своју књигу. Отуд и неизбежно меланхоличан призив у данашњој причи о писцима и критичарима који беху не само значајни ствараоци него нам, махом, и драги пријатељи.

* * *

У студиозном предговору с насловом „Национални и универзални садржаји у делу Добрице Ћосића” Милан Радуловић представља и тумачи великог, плодног и дуговечног нашег писца (1921–2014) у шест теоријско-методолошки утемељених и интерпретативно оригиналних деоница („Књижевни опус Добрице Ћосића”, „Стилске одлике и смисаоне интенције Ћосићевог романа”, „Ћосићев роман као поетска историја српског народа”, „Ауто-поетика”, „*Корени и Бајка*”, „Добрица Ћосић и српски модернизам”). Као што се из ових наслова види, Радуловић – уз концизан и функционалан осврт на његову есејистичку прозу – матични део Ћосићевог импресивног опуса (десет романа у петнаест томова) третира као јединствену романескну структуру. У првој деоници предговора је наглашено како Ћосићева романескна и есејистичка

проза „садрже у себи заједничко, живо и самосвојно духовно језгро”, а у другој указано на парадоксалну чињеницу како његово романоеско дело, виђено као целина, обједињује елементе класичног реалистичког романа са свим карактеристичним одликама модерног романа, те отуд „припада оној врсти класично-модерног романа који је снажно поетизован и интелектуализован”. У трећој деоници предговора налазимо кључну тезу (и њено поткрепљење) о проблемском средишту Ћосићевог дела: „Сучељавање самосвесне и самоуверене патријархалне духовности, аутохтоно националне и дубоко патриотске, са изазовима грађанске европеизирани свести и културе, представља један од централних културних и социјалних процеса које Ћосић уметнички интерпретира у својим романима.” Четврти сегмент предговора, документован добро бираним Ћосићевим (ауто)поетичким исказима, указује, поред осталог, како на Ћосићеву апологију романа тако и на његово узнемирено и болно осведочење да роман „ипак не може досегнути потпуну и спасоносну истину о човеку и животу, нити може свог творца ослободити неизвесности људског бивствовања”, јер „ништа људско на овом свету није само једно; истина о човеку је истина једног гледишта и једног тренутка”. У петој деоници предговора Радуловић индиректно образлаже свој избор из импозантног романоеског опуса, схваћеног као „једна монолитна, изнутра повезана и у вишу хармонију стопљена истина”, чије је средиште *Време смрти*, док „роман *Корени* можемо схватити као улазак у историју, а *Бајку* као излазак из историје, из историјског времена у митско правреме или у космичко безвреме”. У шестој, закључној деоници предговора Радуловић, уз подсећање на шири историјски контекст у којем је Ћосић осветлио новију историју српског народа, акцентује „и шири космички и антрополошки фон на којем се рефлектује општа историја човечанства” у његовом делу, коме је обезбеђено „истакнуто место у високом модернизму”.

Са Радуловићевом интерпретацијом Ћосићевог дела срећно кореспондирају и изабрани критички прилози – „Српска сага и бољшевички мит” Предрага Палавестре и „Човек и историја у делу Добрице Ћосића” Мирослава Егерића. Палавестра у хоризонту тзв. критичке књижевности тумачи трилогију *Време зла* као „комунистичку сагу какву Европа не познаје”, која ипак није политички роман него „изразито полифоничан роман, различитих становишта, књига разногласја”, „нека врста камерног историјског романа”, који, међутим, „упркос многим изразитим историјским и реалистичким својствима текста, има и нешто од визионарства модерних антиутопија”. Егерић пак у своме поетски и импресионистички интонираном огледу, махом на трагу *Времена смрти* и

Ћосићевих дискурзивних, аутопоетичких исказа, расветљава свагда актуелну тему односа књижевности и историографије, илуструјући призорима и ликовима из поменутог романа Ћосићеву експлицитну тврдњу да „права историја није научна већ поетска”, да је „књижевност старија од науке”, а „поетска реч прва историја људског бивствовања која је изражавала многострукост људске стварности”.

Приређивач је и остале сегменте рукописа – „Хронологију”, „Селективну библиографију” и „Приређивачке напомене” – осмислио и написао у складу с пропозицијама наше едиције. Особито импонује „Хронологија”, сачињена као стваралачка биографија, са исцрпним описом ауторовог друштвеног ангажмана и критичко-преводиначке рецепције његовог дела.

* * *

Врло је сложен и одговоран задатак представити у једној књизи изузетно плодног и разностраног ствараоца какав је Миодраг Павловић (1928–2014). Тог посла се овај пут одважно прихватио Ђорђе Деспић, којег минули рад (а посебно књиге о Павловићу) поуздано квалификује за овај подухват.

У предговору с насловом „Поезија и есејистика Миодрага Павловића” Деспић на двадесет две стране аналитично расветљава вишедеценијски раст и гранање песничког дела и књижевне мисли једног од највећих наших стваралаца друге половине XX и почетка XXI века. Приређивач врло прецизно оцртава Павловићев поетички профил, посебно (елиотовску) везу модернитета с традицијом, тематско-формалне и жанровске карактеристике његовог песništва, обележеног, поред осталог, смелим укрштајима лирског, епског и драмског става и израза. Уз не тако ретку појаву да песник-критичар у својим дискурзивним текстовима рефлектује свој имагинативни свет и говор, Деспић у Павловићевом случају луцидно уочава и обрнут смер – чињеницу да понекад есеј најављује песму. Сагледавајући Павловићев опус као целину, Деспић с јаким разлогом инсистира на осведочењу како се „Павловићево стваралаштво, посматрано у свом тоталитету (...) може окарактерисати као уметничка тежња ка сабирању целокупног људског искуства, световног и сакралног, ка прожимању и надовезивању архетипских, митских, друштвено-историјских и цивилизацијских профила човековог бивствовања”.

И у осталим деоницама ове књиге Деспић поступа компетентно и регуларно: бира песме из 17 кључних (од укупно педесетак) Павловићевих збирки, привилегује својим избором 15 есеја на-

челног карактера, акцентује најважније моменте пишчеве стваралачке биографије и убедљивим библиографским описом и критичким прилозима поткрепљује представу о њему као великом српском писцу.

* * *

Данило Киш (1935–1989), трећи представник високог модернизма у овом колу наше едиције, један је од малобројних српских писаца који улазе у тзв. западни канон. Пре коју седмицу прочитасмо у новинама како је један страни књижевни и сценски посленик научио српски како би могао изворно читати Данила Киша. Наравно, и у овој великој кући српске културе не јењава истраживачка радозналост за његово дело. После више десетина књига и зборника о Кишу на нашем и страним језицима, ево и два свежа примера нових читања: оглед једног младог аутора, објављен у последњој свесци *Зборника Мајице српске за књижевност и језик* (3, 2017), где је успостављена паралела између Крлежиног *Дјејинствова 1902–1903* и Кишовог романа *Баџића, њејео*, те нов интерпретативно-критички осврт на прозу о деци и за децу, пропраћен и двома његовим приповеткама, у двотомној антологији тог вида стваралаштва коју објављујемо управо у овом, деветом колу.

Кишову књигу, и/или књигу о Кишу, приредио је Михајло Пантић, и сам аутор једне запажене студије о овом писцу. Уз свима нам знану муку бирања најбољег у најбољем, наш приређивач се одлучио за *Ране јаде*, „ембрионалну” књигу породичне трилогије, за *Баџићу, њејео*, као лирску варијанту Кишовог константног приповедања о смрти, за *Пешчаник*, „најзагонетнију књигу” овог писца, за по три приповетке из *Гробнице за Бориса Давидовича* и *Енциклопедије мртвих*, двеју гласовитих књига, од којих прва, „прича о суровости 20. века, суочава читаоца са тешким истинама света”, а друга, у коначном збиру смрти свих описаних јунака, представља својеврсну „глобалну метафору краја цивилизације”, те најпосле и за само два кратка есеја из „добре половине Кишовог опуса” коју чине „књиге посвећене питањима поетике”. Овакав избор, нужно строг, тек торзо великог опуса уједначене вредности, срећно употпуњују свеобухватни увиди из Пантићевог замашног предговора, као и критичка припомоћ за ову прилику бираних штива Јована Делића и Драгана Бошковића. Из низа утемељених интерпретативних промишљања и налаза Михајла Пантића издвајамо сад само три: онај о Кишовом стваралачком подразумевању и Сартра и Борхеса, то јест *џисца у њолиџици* и *џисца изнад њолиџике*, онај о Кишовом истрајавању на опсесивној теми смрти,

осмотреној из више углова, те онај о инверзивном жанровско-поетичком Кишовом путу од романа ка причи, која је, по Пантићу, његова *књижевна мера* – „реч сведена на просејану битност, на оно што се не може прећутати, на оно што се неизбежно мора изговорити”.

* * *

„Данило Киш је артиста и елитиста, увек окренут трагању за формом која има бити естетички коректив изопачености света.” Ова реченица, једна од кључних у Пантићевом предговору, упадљиво кореспондира с насловом предговора Радивоја Микића изабраним текстовима другог једног писца: „Мирослав Јосић Вишњић или трагање за новом формом”. Дакле, упркос знаном растојању, више поетичком него нараштајном, као да је трагање за новом формом заједнички именоватељ стваралачке пустоловине двојице аутора. У случају Мирослава Јосића Вишњића (1946–2015), који своју поетичку еволуцију одређује једноставном тврђом да му је свака књига „на неки начин друкчија од претходне” и да је за свако ново дело тражио „нову тему, нову форму, различит ритам”, та потрага за новом формом у први мах бива у знаку поетичко-идеолошког отпора модернистичком монопољу симболично-алузивног говора пркосном оријентацијом на „савременост, садашњост, сада”, како Јосић Вишњић види своје место у формацији тзв. стварносне прозе или прозе црног таласа, а потом и у оживљавању приповедних модела старије и новије наше традиције, од Стерије и Игњатовића до Боре Станковића, Вељка Петровића, Црњанског и Андрића, као и задуго из ванкњижевних разлога потискиваног у заборав Григорија Божовића, Драгише Васића и Станислава Кракова.

Пословично аналитичан и минуциозан у налазу и исказу, Радивоје Микић у тематски и формално-стилски веома разуђеном делу Јосића Вишњића открива и извесна поетичка средства с приповедном прозом Настасијевића и Растка Петровића, као и – посебно у роману *Присџују у свейлосџи* – дослух нашег писца с поетичким моделом Џејмса Џојса и ослобађањем приче свих каузално-логичких условности зарад њеног неспутаног кретања „дуж различитих асоцијативних поља”. Микић је изричит у суду да је Јосић Вишњић једини међу нашим писцима који је са потребном доследношћу „приступио реализацији баш ових начела романескне нарације”. Да није посредни пристрасна оцена, показује, између осталих опаски, закључни исказ у предговору, где стоји како позни романи Јосића Вишњића, писани с врло различитим темама и с настојањем

да се „приповедни образац коришћен у њима употреби на друкчији начин” нису досегнули „онај степен кретања ка новим наративним обрасцима који је до пуног изражаја дошао у романима *Чешка школа*, *Присију у свейлоси* и *Одбрана и њројаси Бодрога у седам бурних зодицињих доба*”.

У складу с назначеном критеристиком, Микић у свој избор укључује први и трећи од поменутих романа, те шест од укупно сто шест прича, колико их је, у својеврсној утакмици са завичајно му блиским Вељком Петровићем, Мирослав Јосић Вишњић укупно написао. Опет одрешит, антологичар држи да је „Пети војник” не само најбоља приповетка аутора „чији је књижевни пут врло замршен” него и парадигматичан призор њему својственог здруживања натуралистичких, поетских и алегоријско-симболичких елемената приповедног поступка.

Микићев избор и интерпретацију оверавају и употпуњују, на крају књиге, критички прилози Марка Недића, Ђорђија Вуковића и Љубише Јеремића. Цитирано у предговору, чини се да је Недићево осведочење како је „лирска проза *differentia specifica* Јосићевог рукописа” одиста кључни заједнички увид досадашњих интерпретативних читања овог плодног, самосвојног и поетички самосвесног приповедача и романијера – чије место и третман у нашој едицији, као и наша нова, или бар *контролна* читања Ћосића, Павловића и Киша, неће, надамо се, остати без одјека и трага у предстојећим, законито непредвидљивим тумачењима и вредновањима српске књижевности и књижевне мисли овог времена.*

---

* Реч на промоцији Деветог кола Антологијске едиције *Десет векова српске књижевности* Издавачког центра Матице српске, у Матици српској, у Новом Саду, 6. јуна 2018. године.